

200 ГОДИНИ ОТ „БИТКАТА НА НАРОДИТЕ“

Валентин Спиридонов

THE 200TH ANNIVERSARY OF THE BATTLE OF THE NATIONS

Valentin Spiridonov

Abstract

In 1813 Napoleon Bonaparte was confronted by a new powerful anti-French coalition. The decisive battle, popularly referred to in history books as the Battle of the Nations, was fought in the autumn of 1813 at Leipzig, in Saxony. Nearly 600, 000 troops from over 20 nations took part in the four-day-long battle and over 100, 000 men lost their lives on the battlefield. It is considered to be the bloodiest battle in German history. The victory over Napoleon I contributed to the liberation of the German lands from French rule and it has been officially commemorated in Germany in the past 200 years. In 1913, to mark the 100th anniversary, the tallest monument in Europe was opened on the battlefield at Leipzig. In 2013, the organizers of the celebrations stressed the importance of peace and understanding among nations.

Key words: *Battle of the Nations, Napoleon I, liberation wars, Leipzig, Prussia, anti-French coalition.*

През октомври 1813 г. край Лайпциг се разиграва ожесточена битка, в която участват повече от 600 000 бойци от цяла Европа. Със своите около 100 000 жертви четиридневното сражение е смятано за най-кръвопролитното, разиграло се на германска земя. За толкова кратко време не са паднали толкова много убити нито в битката в Тевтонската гора през 9 г. от н.е., нито при бомбардировките над Хамбург и Дрезден или шурма на Берлин в периода на Втората световна война. Сражението е вероятно и най-кръвавото в цялата европейската история до Първата световна война. „Битката на наро-

дите“, както става популярно сражението край Лайпциг между 16 и 19 август, е решаваща за изхода на освободителните войни на германското население срещу френското господство, както и за съдбата на самата Френска империя и на император Наполеон I. С десетки изложби, концерти, сесии, книги, научни конференции и зрелищна възстановка на сраженията от 1813 г., в която участват повече от 6000 доброволци от няколко европейски страни, в Лайпциг беше отбелязан нейният 200-годишен юбилей.

Първият, нарекъл сражението „Битка на народите“, е пруският полковник (а по-късно и генерал) Карл фон Мюфлинг, който в донесение до армейското командване от 19 октомври 1813 г. отбелязва, че „... битката на народите край Лайпциг реши съдбата на света“. Патриотично настроени германски националисти, съвременници на Мюфлинг, разпространяват това наименование, като го натоварват със семантиката на битка за свободата на всички европейски народи срещу френското владичество. В подкрепа на това твърдение се посочва, че в битката участват войници от повече от 20 различни народности: на страната на Наполеон се бият французи, германци, италианци, холандци, белгийци, поляци, швейцарци и хървати, а в редиците на съюзните армии воюват германци, австрийци, унгарци, чехи, словаци, словенци, руснаци, белоруси, украинци, литовци, башкири, киргизи, калмики, татари, шведи, англичани...

Преди битката император Наполеон I все още се кичи с прозвището „Непобедим“ въпреки неуспешния поход в Русия през втората половина на 1812 г. Подчертава се и фактът, че той печели всички битки, в които лично участва и ръководи. И макар че авантюрата в Северната империя струва на „Непобедимия“ близо половин милион войници и нови изблици на недоволство сред покорени от Франция народи – в тази връзка можем да посочим, че Прусия обявява война на френския император и подписва съюз с царя, през пролетта на 1813 г. – Наполеон успява да съсредоточи на немска земя ок. 440 000 щика и да доминира над 340 000-те войници на Русия и Прусия. От друга страна, в Русия загива цветът на френската армия и тя никога вече няма да възстанови предишната си боеспособност. Огромната част от френската армия вече се състои от прекалено млади и необучени бойци. Остро се чувства и недостиг на коне за кавалерията,

друга последица от похода в Русия, заради която Наполеон не успява да се възползва от победите си край Гросгьоршен и Бауцен през май 1813 г. и да унищожи отстъпващия враг.

Положението не се подобрява и след настъпилото двумесечно примирие през лятото на 1813 г. Тъкмо обратното – към антифренската коалиция се присъединяват Австрия и Швеция и съотношението на силите се променя. Съюзниците съсредоточават в Саксония, чийто крал Фридрих Август I продължава да е най-верният съюзник на Наполеон Бонапарт, а територията на кралството му – основно бойно поле – три армии с обща численост към половин милион войници: Северната армия, водена от шведския престолонаследник и бивш френски маршал Жан-Баптист Бернадот, се състои от около 130 000 шведи, руснаци и пруси; Силезийската армия под командването на пруския генерал Герхарт фон Блюхер е с численост от повече от 100 000 човека и оперира на изток от Лайпциг; Главната армия, съставена от 250 000 войници, оглавявана от австрийския фелдмаршал княз Карл Филип цу Шварценберг, настъпва от юг.

В Главната квартира на Шварценберг се намират руският цар Александър I, австрийският император Франц I и пруският крал Фридрих-Вилхелм III. Всеки от тримата преследва собствените си цели във войната срещу Наполеон и оказва постоянен натиск върху стратегията и тактиката на фелдмаршала. Русия настоява за окончателен разгром на Франция, Прусия води война на отмъщение и цели възвръщане на отнетите ѝ от Франция през 1806 г. територии, а Австрия желае само да изтика Наполеон от Средна Европа. Залогът за шведското участие е присъединяването на Норвегия, а Англия, която финансира войната срещу Франция, се стреми към установяване на равновесие между силите в Европа, което да предотврати всяка бъдеща промяна на статуквото. Проблем за съюзниците се оказва комуникацията между отдалечените армии, както и разликите в темперамента и тактическите съображения на тримата главнокомандващи. Шварценберг се страхува от военния гений на Наполеон и настоява за предпазливи действия, за Бернадот се говори, че воюва само и единствено срещу френските маршали, но не и срещу императора, и само Блюхер подкрепя незабавните действия.

На 27 август край Дрезден Наполеон печели последната си голяма битка, постигната с цената на огромен брой жертви. След тази битка и след като напразно се е опитва да разгроми поединично трите армии на съюзените Русия, Прусия, Австрия и Швеция, френският император решава да концентрира основните си сили край Лайпциг. По-голямата част от почти 440-хилядната френска армия е разпръсната по различни крепости, най-вече в Саксония – напр. само за отбраната на Дрезден са оставени 30 000 човека – и затова край Лайпциг императорът разполага с около 200 000 бойци. Съюзниците предугаждат движението на френските войски и разпореждат на трите си армии да се отправят към Лайпциг, да се съединят и атакуват. Различната скорост, с която се придвижват, кара Наполеон да се надява, че ще успее да унищожи главната армия на противника, преди тя да се слее с другите две. Разузнаването му донася, че Блюхер е все още далеч, а Бернадот се е оттеглил отвъд р. Елба. Всъщност се оказва, че противниците са заблудили Бонапарт.

Решен да се разправи с Шварценберг, императорът пристига в Лайпциг на 14 октомври. На генерал Йоахим Мюра, женен за най-малката Наполеонова сестра Каролин, под чието разпореждане е кавалерията на французите, е възложена охраната на града от южната страна. Край Либертволквиц, на няколко километра югоизточно от Лайпциг, се срещат разузнавателни конни отряди на двете противникови страни и сблъсъкът им прераства в най-голямото кавалерийско сражение от времето на Наполеоновите войни. Срещу 8500 френски кавалеристи Шварценберг хвърля 7300 пруски и руски конници. Артилерията и пехотата и от двете страни също се намесват в сражението – участват повече от 40 000 души. Привечер сражението завършва без победител.

Безразсъдството на Мюра, хвърлил цялата френска кавалерия в битката въпреки заповедите на Наполеон, струва много на императора: той остава без тежката си кавалерия, с която в предишни битки успешно е атакувал и пробивал отбраната на противника. Въпреки това Наполеон смята да търси решаващо сражение край Лайпциг. Наясно е, че с всеки изминал ден силата на противниците се увеличава, че се разраства антифренската съпротива сред покорените народи, че подвластните на Франция владетели му изменят – напр. кралят

на Бавария на 8 октомври преминава на страната на съюзниците. Едно стратегическо отстъпление на Запад без бой също не е изход – то би довело до загуба на територия, авторитет и разпад на целия Рейнски съюз – подвластно на Париж обединение на рейнските германски държави.

Целият 15 октомври преминава в подготовка и дислокация на войските. Църквите в Лайпциг се превръщат в лазарети, конфискуват се хранителни продукти и запалителни материали от гражданите, в жилищата на 34-хилядния град са разквартирувани френски войници. По-голямата част от своите войски Наполеон съсредоточава на юг – срещу армията на Шварценберг. За да се застрахова срещу атаки от другите две армии, той разтяга фронта на север от Лайпциг и увеличава разстоянието между артилерийските полкове, с което редуцира тяхната ударна сила. На север под разпореждането на маршал Мишел Ней са поставени 50 000 бойци със задачата да възпират евентуалните атаки на Силезийската и на Северната армия на противника. Поради слабо разузнаване Наполеон очаква да се появи само авангардът на армията на Блюхер и разчита в решаващия момент на офанзивата на юг срещу Шварценберг да повика Ней на помощ. Един корпус, воден от генерал Анри-Грациен Бертран, е разположен край Линденау, за да охранява единствения път за изтегляне на запад.

Шварценберг също не знае къде точно се намират Блюхер и Бернадот и дали ще влязат в сражение. Всъщност Силезийската армия бивакува край Хале, северозападно и недалеч от Лайпциг. Затова разчита на мощната атака на 200 000 войници в своя южен сектор на фронта и на подкрепата на идващия от Дрезден с 60 000 бойци руски генерал Левин фон Бенингсен.

На 16 октомври, събота, край Лайпциг на територия с размери 16 км в посока „север–юг“ и 13 км в посока „изток–запад“ са струпани повече от половин милион войници от участващите армии. Започва „Битката на народите“, която продължава 4 дни. Планът на Наполеон предвижда да се атакува и унищожи разположената на юг от града Главна армия на Шварценберг, преди да се намесят останалите армии на противника. Съюзниците обаче изпреварват събитията и първи щурмуват Либертволквиц, който французите са им отнели два дни по-рано. Наполеон лично организира войските си на

мястото на пробива, хвърля и резервите си, вкл. и част от личната си гвардия. До обяд императорът притъпява натиска на Шварценберг и преминава в контраофанзива. Наясно е, че една атака в центъра на противниковата армия ще донесе желаната победа, но Наполеон не бърза да издаде заповед – изчаква изисканото от намиращия се на север от сражението маршал Ней подкрепление. Тъкмо определените от маршала части да потеглят и авангардът на Силезийската армия на Блюхер достига бойното поле и атакува позициите на Ней. Френският маршал хвърля всичките си сили срещу Блюхер, разбира се, и определените за подкрепа на Наполеон. Сражението е ожесточено, дадени са много жертви и от двете страни и завършва след часове с изтеглянето на французите.

Макар че не получава нужната подкрепа, в следобедните часове Наполеон все пак решава да атакува центъра на Шварценберг, където се намират и квартирите на руския, австрийския и пруския монарх. За да спре устрема на близо 10-хилядната френска кавалерия, Шварценберг използва пруската и руската конница.

За повечето военни историци Наполеон е бил на път да разгроми Главната армия на съюзниците, но липсата на резерв му попречила. Очакваното подкрепление от Ней не дошло и независимо от факта, че противникът понася сериозни загуби в жива сила, до вечерта съюзниците успяват да заздравят обръча около французите. Времето също работи в тяхна полза – с всеки изминал час на бойното поле пристигат нови и нови полкове от другите две армии. Вечерта монарсите и Шварценберг решават да търсят на следващия ден решаващото сражение. На всички бойни подразделения на съюзниците е разпоредено да останат по места и да се подготвят за офанзива. Закъснелите полкове от Силезийската и Северната армия заемат позиции и след ден антифренската коалиция разполага около Лайпциг с повече от 300 000 бойци и 1400 оръдия, докато Наполеон след драматичните загуби от 16 октомври командва наполовина по-малко войници и артилерия, не му достига и снаряжение. Въпреки това императорът не желае да се оттегли, надява се противникът да допусне тактическа грешка. Бонапарт разпорежда френските войски да съгъстят редиците, като отстъпят малко в посока към града.

Следващият ден, 17 октомври, преминава в тактически прегрупирания и отделни сражение на север от Лайпциг. Наполеон

изпраща предложение за примирие в Главната квартира на съюзените монарси – да се изтегли отвъд р. Заале, ако съюзниците признаят Саксония за демилитаризирана зона, но получава отказ. Тримата монарси са на мнение, че френските сили са на изчерпване и с още малко усилия ще сломят съпротивата им. От север Блюхер стига на един оръдеен изстрел разстояние до Лайпциг, а воюващият срещу него маршал Ней докладва за 50 % загуби на собствените си части. От изток приближават резервите на съюзниците, водени от руския генерал Бенингсен.

На 18 октомври се разиграва решаващото сражение. Съюзническите войски настъпват от всички страни, без да допуснат очакваната от Наполеон тактическа грешка. Френската съпротива е отчаяна, но врагът, макар и с цената на хиляди жертви, напредва. Блюхнер е пред вратите на Лайпциг, а Ней трябва да се отбранява и срещу атаките на новопоявилия се шведски престолонаследник Бернадот. Наполеон, който сам командва френските войски в южния и източния участък на фронта, успява да удържи позиции, но с цената на невъзстановими загуби. Изменя му и част от саксонската армия: от началото на битката отделни саксонски бойци преминават на противниковата страна, докато на 18 октомври вечерта повечето саксонски офицери решават да се присъединят към руските войски, като нарушават изричната забрана на саксонския крал Фридрих Август I. Числеността на сменилата фронта си саксонската армия не е голяма, ок. 3000 души с 4 оръдия, и предателството и не е фатално от материална гледна точка, но то има силно психологическо въздействие върху бойния морал на френската армия, а и ще даде впоследствие повод на императора да оправдава загубата си – Наполеон го смята за главна причина за пробива на съюзниците на бойното поле и за последвалата им победа. Според немския историк Шефан Позер десетилетия наред след 1813 г. във Франция за изменник се употребява изразът: „Той е саксонец“.

Вечерта на 18 октомври Наполеон решава да изтегли войските си на запад. Французите подготвят набързо Лайпциг за отбрана, а 30 000 войници, предимно от нефренските полкове на Наполеоновата армия (полски, италиански, хесенски, вестфалски), получават задачата да прикриват отстъплението.

Сутринта на 19 октомври основните френски части начело с Наполеон започват изтеглянето си от бойното поле. Съюзниците ожесточено шурмуват града и към обяд Блюхер пробива отбраната му. Обзет от паника френски младши офицер, натоварен с разрушаването на моста над р. Елстер, по който се изтеглят Наполеон и армията му, взривява съоръжението, преди да са преминали десетки хиляди бойци. Настъпва хаос, стотици се удавят в опит да преплуват реката, сред тях и полският генерал княз Йозеф Понятовски, а в ръцете на противника падат повече от 300 оръдия, 900 каруци с муниции и неизтеглилите се десетки хиляди мъже. Пленен и е останалият верен на Наполеон крал на Саксония, квартируващ в Лайпциг.

В четиридневната „Битка на народите“ загиват над 100 000 бойци на самото бойно поле, от които жертвите от френска страна са към 30 000. Други десетки хиляди са ранени, голямата част от тях умира през следващите дни – само в Лайпциг от раните си издъхват ок. 20 000 души. Хилядите разлагащи се трупове на хора и животни докарват болести и епидемия от тиф и нови 10 000 жертви, включително 3000 жители на Лайпциг, т.е. 1/10 от цялото градско население.

Към 13 часа на 19 октомври съюзниците разпореждат църковните камбани в Лайпциг да ознаменуват победата им, а части от армията преминават в победен парад пред сградата на кметството. Успехът не сближава интересите на тримата монарси. Австрийският император Франц I не споделя желанието на руския цар Александър I и пруския крал Фридрих Вилхелм III за незабавно преследване на французите. Предполага се, че Шварценберг умишлено оставя на Наполеон път за отстъпление, защото Виена цели да запази Франция в противовес на надигащите мощ Русия и Прусия. Оттеглящият се Наполеон, напуснал Лайпциг с ок. 120-хилядна войска и през Ерфурт, Айзенах, Франкфурт, Майнц преминава на 2 ноември р. Рейн с 60 000 войници (останалите се разполагат по пътя за отбрана на различни крепости) и се отправя към Париж. На господството му над Германия е сложен край, а победителите ще продължат преследването на Бонапарт до Париж през пролетта на следващата година и ще го принудят на 6 април 1814 г. да абдикира от френския трон.

Сред по-интересните факти, свързани с „Битката на народите“, може да се посочи използването на лък и стрели в сраженията. Става дума за включените в руската армия множество нередовни кавалерийски отряди от казаци, калмики, башкири, татари, воюващи все още с лъкове. Поради архаичното си въоръжение и нежеланието им да се подчиняват на войнската дисциплина, въпросните отряди са използвани главно за разузнавателни мисии, но често влизат и в сражения, включително и по време на „Битката на народите“.

На обратния полюс можем да посочим употребата за първи път в Европа на ракети в бойни действия. В коалиционните сили участва британски ракетен батальон, въоръжен със запалителни ракети, изобретени от английския полковник Уилям Конгрев, който заимства употребата на ракетите като оръжие от Индия, усъвършенства ги с метален корпус и стабилизатор, използва за пълнеж леснозапалими смоли и ги изстрелва от мобилни установки. Въздействието на ракетите е главно психологическо поради зрелищния летеж със скорост от над 260 км/ч, свистенето и палежите при взривяване. Очевидци споменават с ужас за изгорели френски войници, попаднали в обсега на ракетите.

В битката войските се предвождат от трима императори (на Франция, Русия и Австрия) и един крал (на Прусия). Тя остава в историята като последната, в която толкова много монарси ръководят своите армии и лично присъстват на бойното поле.

В годините след „Битката на народите“ на събитието се придава различно значение от участвалите в нея страни. За Франция Лайпциг е само едно от местата, където Наполеон е воювал; за Русия отблъскването на френските войски през есента и зимата на 1812 г. е много по-важно от сражението край Лайпциг, въпреки падналите 25 000 руски войници; за Англия тя не е нещо повече от елемент от цялостната антинаполеонова стратегия на островната държава, все пак там загива само един английски войник; в Австрия на „Битката“ също не се отдава някакво особено значение; в Германия обаче сражението се превръща в национален символ – в негова чест се пишат стихове и песни, честват се годишнини и дори се митологизира – 18 октомври, Денят на победата, до началото на XX век се отбелязва в Райха като неофициален национален празник, а след Първата светов-

на война се чества от десните сдружения и партии като „Ден на надеждите за нов национален възход“.

Отношението в Германия се материализира с изграждането през 1913 г. край Лайпциг на най-високия в Европа паметник. Идеята за него е обсъждана още през първата година след Битката, но реални действия се предприемат с приближаването на вековния юбилей, още повече че той съвпада с четвъртвековния юбилей от възкачването на престола на тогавашния пруски крал и германски император Вилхелм II. През 1913 г. известният със своя многовековен панаир град се сдобива с нов символ – 91 м висок, с тегло 300 000 тона и видим от 60 км монумент от бетон и гранит, който демонстрира германския национален дух и военна мощ. Разположен е на площ от 40 декара, югоизточно от града и недалеч от командния пост на Наполеон Бонапарт. В основата на паметника, който разполага с огромна крипта и донякъде прилича на паметника на връх Шипка, е вградена каменната фигура на архангел Михаил във воински доспехи и с огнен меч в ръка – ангелът, закрилник на германците – а 500-те стъпала вътре в монумента извеждат до панорамната платформа на върха, откъдето се вижда голямата част от някогашното бойно поле. Над триста други статуи на рицари в човешки ръст демонстрират силата на немския воин, а други четири мощни фигури символизират показаните от германския народ качества в освободителните войни: храброст, жертвоготовност, силна вяра и мощ.

По време на Ваймарската република президентът Фридрих Еберт напразно се опитва да наложи нова символика на паметника – да бъде възприеман като символ на мира в Европа. Десетина години по-късно, по времето на националсоциализма, паметникът отново става национален символ на германската жертвоготовност, народно единство и военна мощ. След Втората световна война Лайпциг попада в съветската окупационна зона и съответно в границите на създадената по-късно Германска демократична република, където паметникът е натоварен със символиката на герmano-съветската дружба.

В началото на XXI век желанието на организаторите на тържествата е да се отбележи кръглата годишнина, а акцентът да падне върху нейното общоевропейско значение, да се отдаде почит към

жертвите и да се направи нов прочит на историята, при който основополагащи да бъдат идеите за мира и разбирателството между народите.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **Fesser, G.** 1813. Die Völkerschlacht bei Leipzig. Bussert & Stadelers, Jena–Quedlinburg–Leipzig, 2013.

2. **Lorenzen, Jan N.** 1813 – Die Völkerschlacht bei Leipzig. – In: Ders: Die großen Schlachten. Mythen, Menschen, Schicksale. Campus Verlag, Frankfurt, 2006, S. 101–140.

3. **Platthaus, A.** 1813 – Die Völkerschlacht und das Ende der Alten Welt. Rowohlt, Berlin, 2013.

4. **Poser, S.** (Hrsg.): Die Völkerschlacht bei Leipzig. „In Schutt und Graus begraben“. Edition, Leipzig, 2013.

5. **Reichel, P.** Voelkerschlachtendenkmal, auf den Muell der Geschichte. – <http://www.welt.de/118000783>

6. **Schäfer, K. A.** Die Völkerschlacht. – In: Etienne François und Hagen Schulze (Hrsg.): Deutsche Erinnerungsorte. Band 2, München 2001, S. 187–201.

7. **Seewald, B.** Als Napoleon einen schweren Fehler begeht. – <http://www.welt.de/120845756>

8. **Seewald, B.** Sinnlos opfert Napoleons Marschall seine Reserven. – <http://www.welt.de/120881166>

9. **Seewald, B.** Napoleon will im Süden die Entscheidung erzwingen. – <http://www.welt.de/120911172>

10. **Seewald, B.** Blüchers Sturmangriff durchkreuzt Napoleons Pläne. – <http://www.welt.de/120931612>

11. **Seewald, B.** Napoleon mit merkwürdiger Unentschlossenheit. – <http://www.welt.de/120965479>

12. **Seewald, B.** Der Zusammenbruch der zweiten Grande Armée. – <http://www.welt.de/121005953>

13. **Seewald, B.** An der Elster-Bruecke kommt es zur Katastrophe. – <http://www.welt.de/121023433>

14. **Thamer, H.-U.** Die Völkerschlacht bei Leipzig: Europas Kampf gegen Napoleon. C. H. Beck, München, 2013.